

PRILOG PROUČAVANJU KOLONIZACIJE U
BOSNI I HERCEGOVINI OD 1918—1934.

O agrarnoj reformi u Bosni i Hercegovini i problemima u vezi s njenim provođenjem pisano je dosta, ali je pri tome neznatno korištena arhivska građa, koja nije bila dostupna istraživačima. Jedan od aspekata provođenja agrarne reforme jeste i unutrašnja kolonizacija, pa je cilj ovoga rada da prema raspoloživom materijalu iz arhivske građe Agrarno-pravnog odsjeka III poljoprivrednog odjeljenja Kraljevske banske uprave Drinske banovine dá kratak pregled provođenja kolonizacije u Bosni i Hercegovini od 1918. do 1934. godine.

Nakon 1918. godine u Kraljevini SHS vršena je kolonizacija tj. dodjeljivana je državna zemlja siromašnim mještanima, beskućnicima i dobrovoljcima iz prvog svjetskog rata i ratnim invalidima, pri čemu se vodilo računa da tu zemlju dobiju, prije svega, dobrovoljci — učesnici u ratu, ratni invalidi i uži srodnici izginulih. Ministarstvo za agrarnu reformu provelo je kolonizaciju dobrovoljaca iz cijele države na raznim veleposjedima u Bačkoj, Banatu i Sremu, te na državnim zemljištima u Makedoniji i Bosni i Hercegovini.¹⁾

U Arhivu Bosne i Hercegovine nalazi se građa Agrarne direkcije u Sarajevu, kao i građa Agrarno-pravnog odsjeka III poljoprivrednog odjeljenja Kraljevske banske uprave Drinske banovine. Na rješavanju pitanja agrarne reforme od 20. jula 1920. godine radila je Agrarna direkcija u Sarajevu, kada je i osnovana, a od 11. novembra 1929. godine Agrarno-pravni odsjek Kraljevske banske uprave Drinske banovine. Agrarna direkcija u Sarajevu je bila izvršni organ Ministarstva za agrarnu reformu za područje Bosne i Hercegovine, a njen zadatak je bio da na svom području vrši podjelu zemlje na osnovu agrarne reforme, kojom prilikom je

¹⁾ »Narodno jedinstvo«, 8. X 1920, III, br. 208, br. 2. Prva akcija u jesen 1920. godine trebalo je da obuhvati beskućnike koji nisu mogli da čekađu na podjelu zemlje. U Bosni i Hercegovini bila je namjera da se prihvati 900 porodica, i to 400 za stalno, a 500 za privremeno naseljavanje. Prema savjetima Saveza dobrovoljaca »ove bi se dobrovoljačke porodice — i to kako je rečeno samo one, koje su najpotrebnije — sakupile iz raznih siromašnih srezova Hercegovine, dalje iz srezova Sarajeva, Rogatice i Višegrada, pa iz nekoliko srezova Krajine i zapadne Bosne«. Da ovu akciju uspješno i čim prije provede, Agrarna direkcija je odredila potrebne komisije, koje su se sastojale od činovnika Agrarne direkcije i članova Dobrovoljačkog saveza, koje su odmah pošle u navedene srezove Bosne i Hercegovine.

uziman u obzir broj porodica, mogućnost obrade i naročite ekonomske prilike. Agrarna direkcija je rukovodila poslovima kolonizacije i dodjeljivala zemlju dobrovoljcima, kontrolirala je vršenje državnog nadzora i državne uprave na velikim posjedima, kontrolirala promet i opterećivanje zemlje, provodila revizije pobeglučenja i uzurpacija, odlučivala u sporovima kmetova i beglučara, naročito u sporovima o posjedu čiflučkih i beglučkih zemalja, te o pravu, upisu i ispravku upisa obitelji i pojedinaca na čiflučkim i beglučkim zemljama, uređivala je finansijsku stranu agrarne reforme, naročito prema bivšim gruntovnim vlasnicima, davala je zemlju u privremeni zakup i učestvovala u svim ostalim agrarnim operacijama.²⁾

U odsjeku za kolonizaciju Agrarne direkcije u Sarajevu vodile su se tačne evidencije o dobrovoljcima i površini zemlje koju su dobili, kao i za druge agrarne interesente. Rubrike u ovim evidencijama su bile: tekući broj, ime i prezime, mjesto nadležnosti, broj i datum dobrovoljačkog uvjerenja, koliko je primio zemlje u dunumima, gdje je primio zemlju i u kojoj katastralnoj opštini, da li sam obrađuje zemlju i od kojeg velikog posjeda je dobio zemlju. Arhivska građa Agrarne direkcije u Sarajevu registraturski je sređena, ali još nije vršena nikakva arhivistička obrada.

Dobrovoljci su bili priznati kao posebna kategorija subjekata agrarne reforme još prije svršetka prvog svjetskog rata, prema tome prije nego što je počelo izvođenje reforme. Ministarski savjet Srpske vlade donio je na Krfu odluku 29. II 1917, u kojoj je rečeno da će svako lice koje bude dobrovoljno stupilo u srpsku vojsku i u njoj učestvovalo u predstojećim borbama dobiti nakon završetka rata u oslobođenoj domovini kao znak priznanja za zasluge dovoljno obradive zemlje za naseljavanje.³⁾

Srpska vlada se nadala da će na ovaj način doprinijeti masovnijem odzivu u dobrovoljačke jedinice. Međutim, ne zna se tačno koliko je ovo obećanje uticalo na odziv dobrovoljaca, ali se zna, prema ekspozeu koji je podnio ministar vojske i mornarice 1924. godine u Narodnoj skupštini, da je na solunskom frontu učestvovalo do kraja rata 32.219 dobrovoljaca. Od toga bilo je iz Bosne i Hercegovine 10.933 dobrovoljca.⁴⁾

Po završetku rata vlastima u novoj državi bilo je teško izvršiti obećanje koje je dala Srpska vlada na Krfu, naročito zbog velikog broja dobrovoljaca, koji su učestvovali u ratu.

U Predhodnim odredbama kojim se započelo rješavanje agrarne reforme, dobrovoljci su samo uzgredno pomenuti tamo gdje se nabraja ko će sve imati prvenstvo prilikom podjele velikih posjeda.

²⁾ »Agrarni zbornik«, Beograd, 1924, str. 44. Agrarna direkcija u Sarajevu imala je ove odsjeke: (1) Opšti odsjek, 2) Odsjek pravni i statistički, 3) Odsjek za kmetške i kmetstvu slične i beglučke odnose, 4) Odsjek za nadzor, upravu i likvidaciju velikih posjeda i begluka, 5) Agrarno tehnički odsjek i 6) Finansijski odsjek.

³⁾ Erić Milivoje, *Agrarna reforma u Jugoslaviji 1918—1941*, Sarajevo, 1958, str. 246.

⁴⁾ *Ibidem*, str. 246.

Zbog načina na koji je izvršena prva podjela veleposjedničke zemlje pojavilo se među dobrovoljcima veliko nezadovoljstvo. Mnogi dobrovoljci su ostali tada bez zemlje, a i bez druge, pa i najnužnije pomoći.

Koncem 1919. godine donesena je posebna Uredba o dobrovoljcima⁵⁾, u kojoj je najprije utvrđeno ko se može tretirati kao dobrovoljac i ko je nadležan za izdavanje dobrovoljačkih uvjerenja. Dobrovoljcem se po ovoj Uredbi smatrao svaki državljanin Kraljevine SHS, koji je kao redov ili podoficir dobrovoljno stupio u srpsku vojsku, i to zaključno do 18. novembra 1918. godine i u njoj ostao do demobilizacije ili iz nje bio otpušten redovnim putem kao nesposoban.

Svaki dobrovoljac koji je mislio da ima pravo koristiti se ovom Uredbom trebalo je da se obrati Ministarstvu za socijalnu politiku, koje je preko Vojnog ministarstva utvrdilo njegovo svojstvo dobrovoljca u smislu čl. 1. ove Uredbe. Od 3. jula 1924. godine dobrovoljačka uvjerenja izdavalo je samo Ministarstvo vojske i mornarice.

Dobrovoljcima zemljoradnicima trebalo je po ovoj Uredbi dodijeliti po 4 hektara (u slučaju ako se radi o borcu), odnosno po 3 hektara (ako se radi o neborcu) plodne zemlje za naseljavanje.

Zemlja je davana samo siromašnim dobrovoljcima koji su pristali na kolonizaciju u mjestima gdje se naseljavanje vršilo po planu i koji su se obavezali da će dobijenu zemlju obrađivati vlastitom radnom snagom. Takvim kolonistima razdijeljena je i potrebna stoka koja je ostajala državna svojina tri godine, a poslije toga roka dobrovoljac postajao je njen vlasnik.

Naredba od 27. augusta 1920. godine odnosi se na privremenu kolonizaciju dobrovoljaca.⁶⁾ Rukovodeći se isključivo socijalno-političkim ciljevima, ona je potvrdila već navedenu praksu da se pored trajne vrši i privremena kolonizacija dobrovoljaca.

Prema ovoj naredbi, dobrovoljci koji u svojim rodnim mjestima, usljed nedostatka velikih posjeda, nisu mogli dobiti zemlju u privremeni zakup, a da bi se izjednačili sa njihovim drugovima, koji su dobili zemlju u privremeni zakup u svome mjestu stanovanja, dobili su zemlju za privremeno naseljavanje. Privremeni kolonista — dobrovoljac nije morao definitivno naseliti zemlju. Privremeni kolonista bio je dužan da se stara da zemlja bude uvijek obrađivana, a u slučaju da nije raspolagao potrebnim sredstvima za obradu, dato mu je pravo da daje zemlju u napolicu. Davanje zemlje u novčani zakup bilo je zabranjeno. Dok je privremeni kolonista ove uslove ispunjavao, zemlja mu se nije mogla oduzeti, u protivnom zemlja mu se oduzimala i davala drugom kolonisti. Važnost propisa o privremenoj kolonizaciji bilo je ograničeno na godinu dana, ali se i kasnije primjenjivala.

Pored stalne i privremene kolonizacije dobrovoljaca, koju je vršila država, pri čemu su kolonisti dobivali, pored zemlje i druge razne povlastice, pozajmice, inventar i slično, postojala je privatna kolonizacija tj.

⁵⁾ *Agrarna reforma, uredbe, naredbe i propisi*. Zagreb, 1920, str. 265.

⁶⁾ *Ibidem*, str. 255.

jednostavno-naseljavanje zemljišta. Ovakav način naseljavanja tj. uzurpiranja zemlje nije bio nov u Bosni i Hercegovini. On seže od vremena turske vladavine. Dobar dio kolonizacije u Bosni i Hercegovini od 1918. godine vršen je na ovaj način tj. uzurpacijom državne zemlje. Država je naknadno morala legalizovati ovu kolonizaciju.⁷⁾ Ovaj vid kolonizacije nije izazivao znatnije pomjerenje stanovništva, nego ga je zadržavao na njegovom ranijem ognjištu, ali je uz to mijenjao strukturu posjeda u pojedinim srezovima i predstavlja značajan elemenat socijalne politike.

Državno zemljište naseljeno putem kolonizacije ustupljeno je u zakup pod određenim uslovima, a ti uslovi bili su za seljaštvo dosta povoljni. Na takvom zemljištu naseljene porodice prve tri godine nisu plaćale nikakvu zakupninu, a od početka četvrte godine zakupa plaćale su unaprijed kao formalno priznanje državnog prava vlasništva određenu minimalnu svotu po hektaru.

Poslije deset godina, računajući od početka plaćanja zakupnine, sticao je kolonista puno pravo svojine ako je ispunio sve obaveze propisane zakupnim ugovorom.⁸⁾ Dok zemlja nije prešla u njegovu svojinu, kolonista je nije smio otuditi ni opteretiti dugovima.

U nedostatku propisa kolonizacija u Bosni i Hercegovini odvijala se do 1924. godine stihijno, uzurpacijama državnog zemljišta, uz naknadno priznanje od strane agrarnih vlasti, a zatim uz osnovu Pravilnika o sprovođenju unutrašnje kolonizacije u Bosni i Hercegovini koji je napravljen na osnovu Naredbe od 16. septembra 1880. godine i rješenja Ministarskog savjeta od 8. decembra 1924. godine.⁹⁾

Prema članu 1. ovog Pravilnika, svi kompleksi državnog zemljišta pogodnog za poljoprivredu odvajaju se na osnovu Naredbe od 16. septembra 1880. godine i rješenja Ministarskog savjeta od 8. decembra 1924. godine u svrhu unutrašnje kolonizacije ukoliko tim odvajanjem neće štetiti redovno šumsko gospodarenje u državnim šumama prema postojećim propisima, koji u tom važe i ukoliko ne vrijeđaju opravdane interese onih koji uživaju bilo kakva servitutna prava kao i pravo ispaše na tim površinama.

Davanje zemlje za kolonizaciju bilo je zabranjeno: na apsolutnom šumskom zemljištu, zatim na području visokih šuma i starije, vrednije, niske i srednje šume kao i na onim dijelovima šume koja će se izdvojiti kao opštinska šuma, kao i oni dijelovi ispaše koji su potrebni okolnim opštinama i selima.

Pri davanju državnog zemljišta za kolonizaciju uzimani su u obzir: manji nekultivisani kompleksi koji nisu šumom obrasli, a nalaze se raštrkani po cijeloj opštini i dijelovi šikara i niskih (izdaničkih) šuma koji su se kao jezici uvukli u privatni posjed ili u spaše opštinske i seoske, zatim opštinske i seoske ispaše, koje su svojom površinom prelazile po-

⁷⁾ Na pitanju uzurpacije u Bosni i Hercegovini i njihovoj likvidaciji radila je Direkcija šuma u Sarajevu. Ovo pitanje tretira i član 3. Pravilnika o unutrašnjoj kolonizaciji u Bosni i Hercegovini.

⁸⁾ *Agrarna reforma, uredbe, naredbe i propisi*. Zagreb, 1920, str. 254.

⁹⁾ »Narodno jedinstvo«, Sarajevo, 20. 6. 1925. VIII, br. 67, str. 1.

trebe opštine i sela, kojima pripadaju, kao i one uzurpacije, koje su nastale bez odobrenja vlasti, a uzurpant nema uslova, koji se zahtijevaju za kolonizaciju na državnoj zemlji. Zemlja se u tom slučaju neće oduzeti uzurpantu, ako je uzurpant beskućnik, odnosno zemljoradnik kome je potrebna zemlja i ako nema drugih zapreka, koje ne dopuštaju uopšte kolonizaciju na dotičnom zemljištu (čl. 3.).

Po ovome Pravilniku mogli su se za kolonizaciju upotrijebiti jezici visokih šuma, koji zadiru u privatni posjed (kao i opštinske ispaše) ukoliko se time postiže arondacija dotičnog šumskog posjeda.

U svrhu odvajanja i ograničenja nužnih površina za kolonizaciju po Pravilniku o unutrašnjoj kolonizaciji trebalo je da se obrazuju komisije za pojedine srezove u koje su ulazili: 1) sreski načelnik ili njegov zamjenik; 2) šumski referent dotičnog sreza (dotične šumske uprave); 3) poljoprivredni stručnjak; 4) činovnik Agrarne direkcije; 5) izaslanik Direkcije šuma, a po potrebi komisiji se pridruživao i jedan geometar.

Ove komisije obrazovala je Agrarna direkcija u Sarajevu u sporazumu sa Šumskom direkcijom i nadležnim oblasnim velikim županom. Komisija je, prije svega, trebalo da ustanovi one komplekse, koji su bili za kolonizaciju i u tu svrhu, ako je potrebno izaći i na lice mjesta. Članovi komisije su davali svoje mišljenje u vezi s onom strukom koju su zastupali, a sreski načelnik po potrebi mogao je pozvati i seoske starješine onih opština koje su bile zainteresovane da bi se izjasnile u vezi s izjavama okolnog stanovništva u pogledu ispaše, te opravdanosti tih izjava. U odluci komisije trebalo je tačno naznačiti koji kompleksi zemljišta su izdvojeni za kolonizaciju i tačno navesti kolika je površina odvojenog zemljišta katastralne opštine i gruntovni uložak po parcelama.

Odluka komisije predavala se Agrarnoj direkciji koja je bezodvlačno ovu odluku proučavala i ako se složila s odlukom komisije pristupala je izvršenju kolonizacije na odvojenom zemljištu i to tako što je za ovo zemljište slala, prije svega, dobrovoljce koji su imali izvršna rješenja, a zatim invalide, beskućnike i ostale agrarne interesente.

Ova kolonizacija se vršila uz uvjete koji su bili propisani u Naredbi od 16. novembra 1880. godine (čl. 13).

Odredbama Pravilnika za unutrašnju kolonizaciju, a u vezi s tadašnjim propisima izdavalo se kolonistima dobrovoljcima, beskućnicima i invalidima s objekata određenih za kolonizaciju, ako su šumom obrasli 50 m³ drva za građu, 56 m³ za trogodišnji ogrev (čl. 15.). Kolonistima je pripadalo pravo uživanja seoske ispaše od dana kada su se u dotičnom selu naselili. Pravo drvarenja bilo je riješeno Zakonom o šumama.

Kolonizacija je sprovedena uglavnom na državnom zemljištu, i to na državnim ispašama, šikarama i šumama.

Posebna evidencija o raspoloživom zemljištu za podjelu nije vođena pri Agrarnoj direkciji nego su zemljište istraživale same stranke prilikom podnošenja molbi ili posebnim komisijama, kako propisuje Pravilnik o unutrašnjoj kolonizaciji.

Pored Pravilnika za unutrašnju kolonizaciju, Agrarna direkcija u Sarajevu izdala je i upute sreskim načelnicima, putem raznih raspisa,

kako se ima postupati pri provođenju podjele državne zemlje. Mnogi srezovi se nisu držali ovih propisa te su usljed toga nastale razne komplikacije ili tokom rada ili po svršenom činu, tako da su se morale provoditi revizije podjele, na žalbu mještana, odnosno opština gdje se provodila kolonizacija.

Kolonizacija dobrovoljaca, invalida i beskućnika vršena je na državni trošak, dok je podjela za ostale agrarne interesente rađena na trošak zainteresovanih stranaka. Svrha unutrašnje kolonizacije bila je u tome da se svi domaći zemljioradnici koji nemaju dovoljno zemlje podmire, a tako isto i svi dobrovoljci, ratni invalidi, kao i osobe čiji se posjed arondira podjelom zemlje, a nisu u mogućnosti to zemljište kupiti.

Na kolonizaciji domaćih interesenata rađeno je u Bosni i Hercegovini intenzivnije od 1922. godine do 1928. godine. Za prvih deset godina rada na kolonizaciji (1918 do 1928) na teritoriji Bosne i Hercegovine bilo je podmireno zemljom:¹⁰⁾

3.943 dobrovoljaca sa ukupnom površinom od	16.696 hektara
619 invalida sa ukupnom površinom od	1.125 hektara
3.200 beskućnika sa ukupnom površinom od	5.798 hektara
5.466 ostalih interesenata sa ukup. povr. od	9.801 hektara

421 porodica dobila je zemlju u privremeni zakup s ukupnom površinom od 533 hektara.

Na velikim posjedima u Bosni i Hercegovini dodijeljeno je zemljište 122 dobrovoljaca u površini od 426 hektara obradive zemlje, dok je prema podacima iz izvještaja pojedinih srezova od 1918. godine do kraja 1928. godine 3.197 dobrovoljaca porijeklom iz Bosne i Hercegovine dobilo zemlju izvan Bosne i Hercegovine.

Prema podacima kojima raspolažemo¹¹⁾ dobrovoljaca, invalida, beskućnika i ostalih agrarnih interesenata bilo je naseljeno po okruzima u Bosni i Hercegovini: Banja Luka 2.617, Bihać 825, Mostar 751, Sarajevo 3.910, Travnik 1.840, Tuzla 3.285.

Sljedeća tabela daje prikaz raspodjele zemlje kolonistima u periodu od 1918—1928. godine po okruzima u apsolutnim brojevima i procentima:

¹⁰⁾ Arhiv Bosne i Hercegovine, Kraljevska banska uprava Drinske banovine, (ABH KBUDB) III odjeljenje broj 21749/1932. Kolonizacija u Bosni i Hercegovini za vrijeme austrougarske vršena je na osnovu Cirkularnog ukaza Zemaljske vlade (vidi: ABH Der Kreisbehörde Sarajevo res. 682/96. godine), u kome se izričito navodi u kojim slučajevima se može vršiti kolonizacija.

U periodu 1892. godine do 1918. godine u Bosni i Hercegovini pri Zemaljskoj vladi kolonizirano je na teritoriji Bosne i Hercegovine domaćih kolonista (muslimanskih muhadžira) 456 porodica na površini od 1.683 hektara. Ostalim domaćim interesentima dodijeljeno je na 36.556 porodica 20.000 hektara obradivog zemljišta i 32.714 hektara zemljišta pod šumama i šikarom tj. ukupno 52.714 hektara.

U periodu od 1892. godine do 1918. godine u Bosni i Hercegovini kolonizirano je stranih kolonista, optanata i izbjeglica ukupno 2.292 porodice na površini od 21.892 hektara.

Za vrijeme Austro-Ugarske kolonizirane su ukupno 39.304 porodice na površini od 76.290 hektara. (ABH KBUDB, III br. 21749/1932.)

¹¹⁾ ABiH, KBUDB, III. 21749/32.

		B. Luka		Bihać		Mostar		Sarajevo		Travnik		Tuzla		Ukupno
		Br.	%	Br.	%	Br.	%	Br.	%	Br.	%	Br.	%	Br.
Porodice	Dobrovoljci	836	21,2	292	7,4	18	0,5	1.256	31,8	269	6,8	1.272	32,3	3.943
	Invalidi	115	18,6	12	1,9	59	9,5	141	22,8	135	21,8	157	25,4	619
	Beskućnici	688	21,5	200	6,3	55	1,7	724	22,6	691	21,6	842	26,3	3.200
	Ostali	978	17,9	321	5,9	619	11,3	1.789	32,7	745	13,6	1.014	18,6	5.466
	Ukupno	2.617	19,8	825	6,2	751	5,7	3.910	29,6	1.840	13,9	3.285	24,8	13.228
Preračunata površina u ha	Dobrovoljci	3.437	20,6	1.224	7,3	69	0,4	5.487	32,9	1.116	6,7	5.363	32,1	16.696
	Invalidi	244	21,7	17	1,5	46	4,1	327	29,1	195	17,4	295	26,2	1.124
	Beskućnici	1.798	31,3	267	4,6	55	0,9	1.374	23,7	820	14,1	1.485	25,6	5.799
	Ostali	2.477	25,2	471	4,8	657	6,5	3.527	36,0	829	8,5	1.859	19,0	9.800
	Ukupno	7.956	23,8	1.979	5,9	807	2,4	10.715	32,1	2.960	8,9	9.002	26,9	33.420

Iz gornje tabele se vidi da je kategorija »ostalih agrarnih interesenata« najzastupljenija po broju porodica (41%) a najmanje su zastupljeni invalidi. Približno ista zastupljenost je beskućnika i dobrovoljaca.

Iz drugog dijela tabele vidi se da je oko 50% zemlje dodijeljeno dobrovoljcima, a zatim dolazi kategorija ostalih agrarnih interesenata.

Na osnovu analize raspodjele zemlje kolonistima vidi se da je u periodu od 1918—1924. godine bilo podijeljeno ukupno 33.419 hektara (preračunato iz dunuma, 1 ha jednako 10 dunuma) na 13.228 domaćinstava odnosno prosječno 2,53 ha po kolonisti. Najveće površine zemlje dodijeljene su na površinama sarajevskog, tuzlanskog i banjolučkog okruga (27.673 ha ili 82,8%) a najmanje površine dodijeljene su kolonistima na području mostarskog okruga (807 ha ili 2,4%) od ukupno dodijeljene površine na području Bosne i Hercegovine.

Iz broja kolonista i preračunate površine hektara izračunata je sljedeća tabela, koja prikazuje prosječnu veličinu zemljišta dodijeljenu po okruzima pojedinim kategorijama agrarnih interesenata u hektarima.

	B. Luka	Bihać	Mostar	Sarajevo	Travnik	Tuzla	Ukupno
Dobrovoljci	4,11	4,19	3,83	4,37	4,15	4,22	4,23
Invalidi	2,13	1,42	0,78	2,32	1,44	1,88	1,82
Beskućnici	2,61	1,34	1,00	1,90	1,19	1,76	1,81
Ostali	2,53	1,47	1,03	1,97	1,11	1,83	1,79

Iz tabele vidimo pored ostalog:

— da je najveća prosječna površina dodijeljena dobrovoljcima (što je u skladu sa zakonskim propisima), a od toga su u ovoj kategoriji najveće površine dodijeljene na teritoriji sarajevskog okruga.

— da je prosječna veličina dodijeljenog posjeda za ostale kategorije kolonista mnogo manja i iznosi 1,8 ha tj. oko 40% površine koja je dodijeljena dobrovoljcima.

— zapažaju se u svim kategorijama dodijeljene zemlje manje površine u mostarskom okrugu, što je i razumljivo s obzirom na oskudnost raspoloživih površina na području krša. Prema istim podacima, u privremeni zakup dodijeljeno je 532,7 ha zemlje na 421 porodicu od toga po okruzima: Banja Luka: 42 porodice (88 ha), Bihać: 27 porodica (14,5 ha), Mostar 93 (55,6 ha), Sarajevo 102 porodice (89,4 ha), Travnik 109 porodica (176,0 ha), Tuzla 48 porodica (109,0 ha). Prosječna veličina privremenog zakupa iznosi 1,3 ha, a po okruzima Banja Luka 2,09 ha, Bihać 0,52 ha, Mostar 0,60 ha, Sarajevo 0,87, Travnik 1,61 i Tuzla 2,27 ha.

Svi ovi podaci su uzeti iz izvještaja o radu Agrarne direkcije na kolonizaciji u Bosni i Hercegovini do konca 1928. godine. Iz istog izvještaja zaključujemo da u 1929. godini nije rađeno na terenu gotovo ništa ili vrlo malo, jer su geometri bili zaposleni propisivanjem novog poreza sve do mjeseca oktobra. U oktobru su radili svoje periodične terenske radove, a na podjeli zemlje agrarnim interesentima u većem opsegu nisu mogli uzeti učešća osim pojedinačnih slučajeva.

.

Zakonom o nazivu i podjeli Kraljevine na upravna područja (1929) osnovane su banovine. Banovine su bile velika administrativna područja pri čemu se nije vodilo računa ni o etničkom sastavu ni o istorijskom jedinstvu ranijih teritorija. Osnivanjem banovina teritorij Bosne i Hercegovine bio je razbijen na četiri dijela Vrbasku, Zetsku, Primorsku i Drinsku banovinu.

Drinskoj banovini, čije je sjedište bilo u Sarajevu, pripalo je 15 srezova od bivše teritorije Bosne i Hercegovine¹²⁾, a od 1931. godine i grad Travnik, koji je bio u sastavu Primorske banovine do izlaska Zakona o izmjenama i dopunama u Zakonu o nazivu i podjeli Kraljevine na upravna područja.

Zakonom o banskoj upravi (1929. godine) ukinuta je Agrarna direkcija u Sarajevu (čl. 49), a njene poslove preuzeo je Agrarno-pravni odsjek III poljoprivrednog odjeljenja Kraljevske banske uprave Drinske banovine.

Agrarno-pravni odsjek imao je četiri odeljka (referata) agrarno-pravni, finansijski, likvidacioni i kolonizacioni.

Kolonizacioni referat radio je na iznalaženju i dodjeljivanju državne zemlje agrarnim interesentima putem unutrašnje kolonizacije. Rad u ovoj odjeljku bio je identičan s radom odsjeka za kolonizaciju u Agrarnoj direkciji, jer se kolonizacija na državnom zemljištu i dalje odvijala na osnovu Pravilnika za provođenje kolonizacije u Bosni i Hercegovini koji

¹²⁾ Bijeljina, Brčko, Visoko, Višegrad, Vlasenica, Žepče, Zenica, Zvornik, Kladanj, Rogatica, Sarajevo, Srebrenica, Tuzla, Fojnica, Čajniče (Travnik od 1931. godine).

je odobrio Ministarski savjet 8. decembra 1924. godine. Prema tome, rad na kolonizaciji se sastojao u ispitivanju i utvrđivanju molbi za podjelu zemlje. Odobravani su ugovori o zakupu, prenošeno je pravo vlasništva poslije ispunjenih uslova po zakupnom ugovoru, vođeni su sporovi nastali oko podjele zemlje. Osim kolonizacije, kolonizacioni odjeljak je izdavao zemljište u privremeni zakup na obradu.

Pri kolonizacionom referatu vođene su evidencije podijeljenog zemljišta po kategorijama agrarnih interesenata. Kao i ranije evidencije, i ove sadrže potrebne podatke: ime i prezime, mjesto rođenja, sresko načelstvo, gdje je dobio zemlju (katastarska opština, topografski broj čestice, površina) broj rješenja, odnosno zakupnog ugovora i broj rješenja kojim je zakupljeno zemljište prešlo u vlasništvo.

Arhiv Bosne i Hercegovine posjeduje ove evidencije i na osnovu njih na zahtjev stranke već niz godina daje podatke dobrovoljcima i drugim agrarnim interesentima o dodijeljenoj zemlji.

Prema novom Zakonu o dobrovoljcima (1928. godine), dobrovoljac je bio dužan da se naseli ili u opštini u kojoj je dobio zemlju ili u susjednoj, i to najdalje u roku od tri godine od dana kada mu je zemlja dodijeljena, a dobrovoljci koji su ranije zemlju dobili, a nisu je naselili bili su dužni da je nasele najdalje u roku od dvije godine.

Država je prilikom preseljenja dobrovoljaca iz mjesta stanovanja do mjesta gdje mu je zemlja dodijeljena, osigurala besplatan prevoz za članove njegove porodice, kao i cjelokupnog njegovog živog i mrtvog inventara i pokućstva.¹³⁾

Ako bi dobrovoljac umro prije nego što mu je zemlja dodijeljena ili prešla u njegovu svojinu po odredbama Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o dobrovoljcima od 31. augusta 1928. godine, pravo na dodjeljivanje zemlje, odnosno pravo svojine za dodjeljenu zemlju poslije njegove smrti imaju članovi njegove porodice (žena, djeca, roditelji, ukoliko su siromašni i ukoliko je umrli dobrovoljac bio njihov hranilac). Pod istim uslovima sticali su to pravo braća i sestre.¹⁴⁾

Poznato je da je kolonista sticao puno pravo svojine na zemlju poslije deset godina, taj rok se mogao smanjiti na sedam godina, po Zakonu od 11. juna 1931. godine, ako je kolonista podigao kuću i zemlju primjerno obrađivao.

Od značajnih zakonskih propisa u vezi s kolonizacijom u Bosni i Hercegovini poslije 1934. godine spomenućemo Uredbu sa zakonskom snagom o dodjeljivanju državnog šumskog zemljišta i likvidaciji uzurpacija u Bosni i Hercegovini od 1936. godine. Prema ovoj Uredbi, sve uzurpacije napravljene do 1936. godine bile su priznate, te je ovim aktom privatna kolonizacija u potpunosti izjednačena s kolonizacijom koju su izvodile agrarne i šumske vlasti.¹⁵⁾

Po Pravilniku o unutrašnjoj kolonizaciji prema čl. 5. prilikom podjele zemlje učestvovao je i šumski referent. Međutim, od 16. jula 1930.

¹³⁾ »Narodno jedinstvo«, 29. IX 1928. godine, XI, br. 109, [1].

¹⁴⁾ »Narodno jedinstvo«, 1. X 1930. godine, XLII, br. 90, [1].

¹⁵⁾ »Narodno jedinstvo«, 4. VII 1936. godine, XIX, br. 54, (4—7).

godine Naredbom Direkcije šuma zabranjeno je sudjelovanje šumskih organa pri podjeli zemlje, jer novi šumski zakon nije predviđao podjelu državnog šumskog zemljišta, te je od tada zapeo rad na kolonizaciji, jer bez učešća šumskog referenta nije se moglo donijeti ni jedno konačno rješenje.

Sljedeće tri godine na pitanju kolonizacije malo je urađeno, mada su podnesene molbe za dodjelu državne zemlje, jer se čekalo na donošenje specijalnog zakona u vezi s dodjelom šumskog zemljišta. Zato je do donošenja toga zakona čl. 59. tačka 8. Finansijskog zakona za 1933/34. godinu Ministarstvo šuma i rudnika bilo ovlašteno da može dodjeljivati (dobrovoljcima, invalidima i beskućnicima) u zakup državno šumsko zemljište u smislu Pravilnika za unutrašnju kolonizaciju. Samim tim ukinuta je Naredba Direkcije šuma od 16. jula 1930. godine, a nastavljena je kolonizacija po Pravilniku po kome je vršena od 1924. godine.

Na teritoriji bosanskih srezova koji su pripali Drinskoj banovini za prvih deset godina dodijeljeno je na 2.126 dobrovoljaca 9.066 hektara zemljišta, a na 4.914 ostalih agrarnih interesanata 8.617 hektara zemljišta.¹⁶⁾

U 1929. godini za sve agrarne interesente (dobrovoljce, invalide, beskućnike i ostale) dodijeljeno je zemlje na svega 943 porodice, u 1930. godini 215 porodica, u 1931. godini 467 porodica, u 1932. godini 103 porodice, u 1933. godini svega 4 porodice, prema tome ukupno za pet godina 1.732 porodice.¹⁷⁾

Da bi se tačno znalo stanje podnesenih, a još neriješenih molbi agrarnih interesanata za podjelu državne zemlje po pojedinim srezovima prikupljeni su podaci. Tako je, na primjer, u Drinskoj banovini do kraja 1932. godine bilo neriješenih 19.321. molbi. Od toga broja 8.035 predmeta je bilo propisno pregledano, ali se nisu mogli konačno riješiti prije donošenja Finansijskog zakona za 1933/34. godinu. Isti je slučaj i sa još 11.286 molbi koje su pored ovog zakona čekale i na izviđanje na licu mjesta tj. na terenski rad službenika kolonizacionog referata.¹⁸⁾

U šesnaest srezova koji su potpali pod nadležnost Drinske banovine od 1918. do kraja 1933. godine dodijeljeno je državne zemlje¹⁹⁾ na:

2.419 dobrovoljaca s ukupnom površinom	10.099 hektara	9.736 m
304 invalida	623	7.108 m
2.187 beskućnika	3.437	7.926 m
3.657 ostalih	6.823	6.502 m
2.883 privremenih zakupnika	1.735	4.978 m
11.450	svega 22.720 hektara	6.250 m

Pri Direkciji šuma u Sarajevu i Banjoj Luci osnovani su specijalni odsjeci za podjelu i davanje u zakup državnog šumskog zemljišta dobrovoljcima, invalidima i zemljom oskudnim zemljoradnicima — tj. odsjeci

¹⁶⁾ ABiH, KBUDB, III 21749/1982.

¹⁷⁾ Ibidem III 21749/32, III 5017/33 i III 1565/34.

¹⁸⁾ ABiH, KBUDB, III 5017/33.

¹⁹⁾ ABiH, KBUDB, II 15029/36.

koji su imali zadatak daljeg provođenja unutrašnje kolonizacije prema čl. 59. tačke 8. Finansijskog zakona za 1933/34. godinu.²⁰⁾ Poslije ovoga, kolonizacioni odeljak Agrarno-pravnog odsjeka vršio je prenose u vlasništvo zakupnika ranije podijeljenog u zakup erarnog zemljišta. Finansijskim zakonom za 1935/36. godinu čl. 75. tačka 5. prešla je nadležnost prenosa u vlasništvo na Direkciju šuma.²¹⁾

Kolonizaciju u Bosni i Hercegovini, prema tome, ne možemo pratiti samo kroz Agrarno-pravni odsjek Drinske banovine nego i kroz Agrarno-pravne odsjeke Zetske, Vrbaske i Primorske banovine za one srezove koji su ušli u sastav tih banovina prilikom administrativne podjele 1929. godine i najzad kroz odsjeke pri Direkciji šuma u Sarajevu i Banjoj Luci. Međutim, koliko nam je poznato, arhivska građa za Zetsku i Primorsku banovinu nedostaje, dok je za Vrbasku banovinu nepotpuna, kao i za Direkciju šuma u Sarajevu.

Prema podacima o unutrašnjoj kolonizaciji u Bosni i Hercegovini, kolonizacija je obuhvatila 13.228 porodica i tom prilikom po svim vidovima kolonizacije (dobrovoljcima, beskućnicima, invalidima i ostalim) dodijeljeno je 33.420 ha zemljišta, i to uglavnom iz fonda državne zemlje. Najveća prosječna površina zemljišta dodijeljena je dobrovoljcima, a od toga najviše u sarajevskom okrugu.

U šesnaest srezova Drinske banovine od 1918. godine do konca 1933. godine dodijeljeno je na 11.450 porodica 22.720 ha državne zemlje.

ZUSAMMENFASSUNG

EIN UNTERSUCHUNGSBEITRAG ZUR KOLONISIERUNG IN BOSNIEN UND DER HERZEGOWINA VON 1919 BIS 1934

In der Arbeit wird eine kurze Darstellung der Kolonisierung gegeben, die, auf Grund der Entscheidung der serbischen Regierung von Korfu aus dem Jahre 1917, der Verordnung über Freiwillige vom Jahre 1920 und der Vorschrift für die innere Kolonisierung von 1924, in Bosnien und der Herzegowina nach 1918 stattgefunden hat. Am ersten Weltkrieg haben 10933 Freiwillige aus Bosnien und der Herzegowina teilgenommen. Die Mehrheit der Freiwilligen erhielt Land am Wohnort, während, Unterlagen entsprechend 3197 Freiwilligen Land außerhalb von Bosnien und der Herzegowina zugeteilt wurde. Die Kolonisierung von Freiwilligen und anderen an Agrarbesitz Interessierten umfasste von 1918—1928 in Bosnien und der Herzegowina 13228 Familien, die 33420 ha staatliches Land erhielten. In sechzehn der zum Amtsreich der Drinska Banovina gehörenden Bezirken wurden von 1918—1933 22720 ha staatlichen Landes an 11450 Familien verteilt.

²⁰⁾ ABiH, KBUDB, III 34820/34.

²¹⁾ ABiH, KBUDB, III 15029/36.